

BEOGRADSKE TEKIJE

Kada je januara 2005. godine grupa sufija iz Galata Mevlevihane u Istanbulu izvela svoj impresivni “sema obred” u beogradskom Domu omladine, malo je koji radoznalac, koji je prisustvovao tom događaju, bio doista svestan da turski derviši nisu premijerno *došli* u Beograd, već su se u njega *vratili*. Njihov šejh, Hasan Dede, bio je, inače, jugoslovenski državljanin turske nacionalnosti koji je živio u Makedoniji do 1959. godine, kada se s porodicom preselio u Istanbul. Danas je taj šejh naslednik posta¹ Mevlane Dželaludina Rumija.²

Iz čuvenog *Putopisa* Evlije Čelebije saznajemo da je u vreme kada je on boravio u Beogradu, 1660. godine, bilo čak sedamnaest tekija u gradu (Čelebija, 1957: 99). U periodu od 1521 do 1867. godine, dakle gotovo puna tri i po veka, derviši su živeli u Beogradu, redovno izvodili “zikir”, izučavali dela velikih sufijskih mislilaca, sami pisali mistička dela i poeziju, i imali svoju ulicu, jednu od centralnih gradskih ulica koja se na austrijskom planu Beograda iz 1789. godine nazivala *Derwisch Gasse*.

Gde su se sve nalazile beogradske tekije, kako su izgledale, kojim redovima su pripadale? S obzirom na manjkavost podataka koji se tiču baš tog aspekta religijskog

¹ *Post* je prostirka od ovnovske kože kurbana zaklanog na dan imenovanja nekog šejha. Svečanost sedanja na post, odnosno inicijacije novog šejha kod melevija se naziva *idžlas*, i tom prigodom i drugi sufijski šejhovi dolaze u semahanu kako bi prisustvovali dodeljivanju *idžazetname*, pisanog dokumenta s pečatom kojim se potvrđuje to novo imenovanje.

² Turski zakon br. 677 iz 1925. godine zabranio je, međutim, delovanje svih derviških redova. Pa ipak, Turistička organizacija Konje je od 1960. počela da organizuje kurseve za obuku melevijskih plesača, mladih, obrazovanih ljudi, ljubitelja Mevlane koji su prošli i religijsku pouku. Prateći muzičari u okviru “sema ansambla”, koji danas ima odlike i turističkog, kulturno-umetničkog programa, uglavnom su cenjeni i priznati umetnici iz Turske. Svoju obuku oni su stekli na Radio Istanbulu ili Radio Ankari.

života u “Stolnom Beogradu” u spomenutom periodu, nije lako danas dati nedvosmislene odgovore na ova pitanja. Zahvaljujući turskim i austrijskim planovima grada, popisima muslimana, defterima, beratima i vakufnamama iz različitih perioda, kao i docnijim istraživanjima istoričara i istoričara umetnosti, za bar osam tekija se s prilično pouzdanja može odrediti tačna ili približna lokacija. Još dve tekije koje se tu spominju do kraja 17. veka ostale su, nažalost, neubicirane.

U Beogradu su se još 1863. godine mogle videti bar četiri od tih deset tekija, a jedna od najznačajnijih, Hadži-šejh Muhamedova, čije je turbe sačuvano i danas se nalazi u nekadašnjem dvorištu te kuće, fotografisana je 1866. godine nakon što je u njoj, u jednom kraćem periodu, zasedao Praviteljstvujušči sovjet.³ Pored spomenute kuće, koja se nalazila u vrhu nekadašnje “Derviške ulice”, odmah ispod današnjeg Studentskog parka, na spisku lociranih, ubiciranih beogradskih tekija nalaze se još: tekija na Savi, tekija u tvrđavi Narin (na zapadnom kraju Gornjeg grada), kao i tekije nazvane po šejh Ali-efendiji, šejh hafiz Mehmedu, šejh Hasan-efendiji, šejh Hašim-efendiji i Mehmed-paši Jahjapašiću (Đurić-Zamolo, 1977: 72–73). Neubicirane tekije su one za koje se, prema pisanim izvorima, veruje da su se nalazile u mahali Tir-i-bala džamije i Bulbulderu,⁴ na današnjoj Zvezdari (Đurić-Zamolo, 1977: 74).

Danas se najviše zna o Hadži-šejh Muhamedovoj tekiji na početku strme Višnjićeve ulice ispod Studentskog parka, s obzirom na to da je sačuvana njena fotografija. Što je najvažnije, i dan-danas se zna kako je ona izgledala i gde se tačno nalazila. Na planu austrijskog oficira Bruša iz 1789. godine ova tekija ucrtana je odmah preko puta Kizlar-agine džamije iz ranog 17. veka. Feliks Kanic, štaviše, beleži 1897. godine da su se u turbetu ove tekije nalazili grobovi trojice “verskih junaka”: Horasani baba-Mehmeda, Bagdali Mustafa-bega⁵ i Antede hadži-šejh Omer-efendije. Pretpostavlja se da je tekijska kuća na foto-

³ Videti odštampanu fotografiju ove kuće u: Đurić-Zamolo, 1977: ilustracije.

⁴ Tu je verovatno bila reč o Subašinoj bektašijskoj tekiji s Čelebijinog spiska beogradskih izletišta (Čelebija, 1957: 103).

⁵ Po kome se ovo turbe i danas naziva Šejh-Mustafino turbe. To, uostalom, piše i na ploči iznad ulaza u turbe, gde se još nalazi i podatak da je ono sagrađeno 1783–84. godine, te da je šejh Mustafa bio starešina sadijskog derviškog reda (Đurić-Zamolo, 1977: 71).

grafiji iz 1866. podignuta u 18. veku, dok je izvorna Horasanijina tekija bila iz Čelebijinog vremena, dakle, iz sredine 17. veka. Pravougaone osnove, ona je imala dimenzije 17,5m x 8m i kraćom strmom stranom njen spoljašnji zid spuštao se niz Dervišku ulicu. Dužom stranom ona je bila okrenuta ka današnjem Studentskom parku. Na toj strani nalazile su se kapija i sama zgrada tekije. U tekiju se ulazilo iz dvorišta u kome se, pored spomenutog mauzoleja, nalazilo nekoliko nišana, kao i štala, nužnik i zatrpan bunar. Pored tekije se u istom dvorištu nalazila i manja prizemna kuća, a glavna kuća sastojala se od tri prostorije u prizemlju (veća soba, manja soba i hodnik) i još četiri na spratu, među kojima je, po svemu sudeći, bila i semahana, prostorija u kojoj su derviši izvodili svoj centralni obred – zikr. Nažalost, ova istorijska kuća porušena je 1892. godine, a u zemlji je ostao još samo njen podrum (Đurić-Zamolo, 1977: 71).

Ko je bio šejh Mehmed (Muhamed) Horasani i kojem tarikatu je pripadao? U svom putopisu, Čelebija (1957: 99) spominje tekiju Mehmed-paše Jahjalija (Jahjapašića)⁶, jedno od najstarijih beogradskih sufijskih zdanja, podignutih svakako pre pašine smrti 1548. Ta tekija se nalazila u dnu *Derwisch Gasse*, na Dorćolu, u bloku između današnje Dušanove, Knićaninove, Skenderbegove i Dubrovačke ulice.⁷ S obzirom na to da nose isto ime, te da su se nalazile nedaleko jedna od druge, sasvim je moguće da su ova i Hadži-šejh Muhamedova tekija bile sagrađene iz istog vakufa Mehmed-paše Jahjapašića, odnosno Mehmeda (Muhameda) Horasanije. A kako je Mehmed-paša bio poznat kao akindžijski beg, pretpostavlja se da su obe tekije izvorno pripadale beктаšijskom redu, jer je među akindžijama bio razvijen kult Hadži Bektaša Velija, osnivača tog bratstva (Čehajić, 1986: 170; Šabanović, 1974: 416).⁸

⁶ U originalnom tekstu putopisa stoji Mehmed-paša *Abali*, ali prevodilac Šabanović smatra da je reč o grešci i da tu treba da piše Jahjali, odnosno Jahjapašić.

⁷ Ovo je bila jedna od istorijskih lokacija u beogradskom šeheru tog vremena. Tu se nalazila i čuvena džamija Gazi Mehmed-paše Jahjapašića, docnije poznata i kao Imaret džamija, sagrađena 1548–1549. (Čelebija, str. 97) u mavarskom stilu. Pored same džamije i tekije, u istom bloku nalazila se i Jahja-pašina medresa iz 1599, a verovatno i biblioteka.

⁸ Akindžije su, inače, bili jurišni konjanici koji su vršili upade u neprijateljsku teritoriju. Možemo pretpostaviti da su se neke od tih beктаšija našle u Beogradu odmah po njegovom zauzimanju 1521. godine.

Bektašije su predstavljale tipičan turski derviški red, rasprostranjen među pripadnicima osmanske vojske. Njihovi šejhovi su obično vršili dužnost imama među posadama tvrđava. Moguće je, isto tako, da su te dve tekije, u docnijim periodima, pripadale i nekim drugim tarikatima ili kolovima, ograncima glavnih redova. U natpisu šejh-Mustafinog turbeta, koji je 1783. godine podigao defterdar Husni Jusuf (Tričković, 1974: 670), piše, na primer, da je taj šejh bio sadija, pa je pretpostavka da je i Hadži-šejh Muhamedova tekija krajem 18. veka pripadala tom redu sasvim osnovana. Sadije su, kao i bektašije i rifaije, bile tipično vojnički tarikat. Bektašije su, inače, bile u bliskoj vezi s janjičarima od samog početka, tj. od osnivanja tog odreda oko 1330. godine. U Budimu je, na primer, još u Čelebijino vreme bilo čak sedam bektašijskih tekija (Thorpe, 2006: 169), što jasno govori o rasprostranjenosti ovog reda u pograničnim oblastima Osmanskog carstva. Bektašijski fakiri, poput Gul-Babe, bili su u doba Sulejmana Veličanstvenog proglašavani ne samo šehidima već i svecima-zaštitnicima gradova, kao što je, recimo, bio slučaj u Budimu. Možemo pretpostaviti da su sličan šehidski status imali i beogradski šejhovi Muhamed i Mustafa. Štaviše, reklo bi se, na osnovu raspoloživih podataka, da su na "periferiji" carstva, uključujući tu i Beograd, bar u prvim vekovima nakon osvajanja velikih gradova (16. i 17. vek) dominirali heterodoksniji redovi, poput bektašija ili rifaija-sadija, čiji šejh je, kao što vidimo, bar u jednom periodu upravljao Hadži-šejh Muhamedovom tekijom. Alevitske sklonosti tih redova jasno je izražavao i uobičajeni natpis iznad ulaznih vrata glavne molitvene prostorije: "Ja sam grad znanja, a Ali predstavlja vrata tog grada". Možemo da pretpostavimo da je sličan natpis stajao i iznad ulaza u semahanu bektašijske ili sadijske tekije u Derviškoj ulici. U toj semahani se, sasvim sigurno, u tom ranom periodu izvodio glasni, *devrani-zikr*, pri čemu se, u mesecu muharemu i u vreme slavljenja Sultan Nevruza (21. marta), praktikovao i zikr s idžrom koji je podrazumevao probadanje derviša oštrim predmetima (zarfovima, mačevima i dr.). Bektašijski šejhovi su pak na svojim kaiševima nosili veliki beli kamen (*teslim tasi* ili *palihenk*) koji se koristio u obredima davanja bejata, odnosno uvođenja derviša u taj red.

Za bektašije se još vezuje i tekija u tvrđavi Gornjeg grada, kao i Subašina tekija na periferiji Beograda, koje takođe spominje Evlija Čelebija u svom zapisu.

Izgleda da je baš o toj drugoj tekiji reč u vakufnami beogradskog defterdara Ahmed-efendije, koji spominje nekakvu bektašijsku kuću koja se nalazila na Bulbulderu. Za hranu u toj derviškoj tekiji defterdar je namenio 12 akči dnevno, dok se, kako stoji u istom dokumentu, za sadijsku i halvetijsku tekiju određuje po 30 akči (Tričković, 1974: 670). Ovaj dokument, koji u svom radu navodi Radmila Tričković, dragocen je za istraživače, naročito zbog toga što se tu izričito spominju tri poznata sufijiska reda u Beogradu u 18. veku. Defterdar Ahmed je, prema tom dokumentu, “za stan šejhova halvetijskog reda namenio dve kuće, od kojih je jedna imala 5 odaja u prizemlju i 6 na spratu, a druga dve velike prizemne odaje i mutvak, jednu odaju na spratu, zatim zgradu za seno, bunar, baštu od 4 dunuma i avliju od 25 aršina. Šejhovima sadijskog reda defterdar je zaveštao jednu kuću blizu konaka beogradskog mukabeledžije na Zereku. Ova kuća imala je po 5 odaja u prizemlju i na spratu, mutvak, podrum, jednu zasebnu odaju, baštu od pola dunuma i malu avliju. Za izdržavanje šejhova ovog derviškog reda Ahmed-efendi je ostavio i jedan vinograd od 45 dunuma, koji se nalazio blizu starog ambara u Varoši, na Dunavu” (Tričković, 1974: 670). Pretpostavlja se da je i defterdar Ahmed bio pripadnik nekog od spomenutih tarikata, kao i da je tekija u mahali Tir-i-bala džamije (iz vakufa Koski Mehmed-paše) pripadala baš halvetijama (Đurić-Zamolo, 1977: 74).

Iz nekih drugih dokumenata, koji pripadaju osmanskom periodu u povesti Beograda, saznajemo imena brojnih drugih derviša. Najpre Evlija Čelebija spominje nekog šejha Kurudžizade kao starešinu beogradskih halvetija, dodajući da je on bio dobar i pobožan šejh i halifa Mahmud-efendije, pročelnika glavne tekije u Uskudaru (Tričković, 1974: 670). Još u najstarijem popisu muslimana u Beogradu (1536. godine), spominju se derviši Hamza i Husein iz Anadola, te Baba Ruhi Adžem, Emir Bagdadi i ćatib Baba Bali iz Kulića. Samo četvrt veka docnije (1560. godine) spominju se još i Šaban-dede, Baba Bustan, Baba Mahmud, Dedezade, Omer (sin Dedekaima), Pervane, derviš u Ferhad-pašinoj mahali i još neke sufije (Šabanović, 1974: 415–416). Iz imena ovih derviša moglo bi se zaključiti da je većina njih verovatno pripadala bektašijskom redu. To sugerišu epiteti *baba* i *dede*, uobičajeni nazivi za derviša u bektašizmu, pri čemu se ovaj drugi naziv koristio i za imenovanje mevlevijskih derviša.

Poseban ugled u versko-pravnim i naučnim krugovima imao je, na prelazu iz 16. u 17. vek, šejh Nurullah Ibrahim bin Iskender, poznatiji po svom književnom imenu Muniri Belgradi. Šejh Muniri bio je rodom iz Bosne, školovao se u Carigradu, a u Beogradu je proveo najveći deo svog života kao muftija i profesor čuvene medrese Mehmed-paše Jahjapašića. Pisac i pesnik, enciklopedik, propovednik, Muniri Belgradi je bio autor brojnih versko-moralnih i pravnih spisa, uključujući i geografski traktat *Seb'yyat* koji je izgubljen, kao i rodoslov derviških redova na Balkanu (*Silsilat el mugarrabin*).⁹ Na kraju tog spisa nalazi se i jedno polemičko pismo koje je Muniri uputio starešini derviškog reda melamija, Huseinu Lamekaniju. Šejh Iskender je umro 1617. godine, a njegovo turbe se dugo nalazilo na uglu Dubrovačke i Skenderbegove ulice (Čelebija, 1957: 106)¹⁰.

Hazim Šabanović pretpostavlja da je u 16. i 17. veku u Beogradu bio zastupljen veliki broj derviških bratstava, uključujući: bajramije, melamije, bektašije, halvetije, gulšenije, kadirije, hindije, mevlevije, nakšibendije, rifaije, sadije, sunbulije, šabanije, šazilije i ušakije. Moguće je da su tu još bile prisutne i: bedevije, dželvetije, džerahije i sinanije, “o kojima nema pomena u izvorima, ali ih je bilo po drugim balkanskim centrima” (Šabanović, 1974: 416).

Ono što, međutim, sigurno znamo jeste da su se, pored halvetija, sadija i bektašija, u Beogradu nastanile i kadirije i nakšibendije. Kadirije su imale svoje tekije na Dorćolu i Kalemegdanu. Njihova tekija se nalazila u Gornjem gradu pored šehidskog turbeta Damad Ali-paše, osvajača Moreje, koji je poginuo u bici kod Petrovaradina avgusta 1716. godine. Tu tekiju je, između 1743. i 1746. godine, podigao beogradski vezir

⁹ Ovde je reč, zapravo, o *Rodoslovlju božijih ugodnika i biografijama pobožnih*. Najbolji izvor za biografiju i bibliografiju Munirija Belgradija jeste delo istoričara Hazima Šabanovića *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973. Prema Šabanoviću, Muniri je napisao 121 biografiju derviških šejhova koji su živeli u Anadoliji i Rumeliji do kraja vladavine sultana Ahmeda III (1617). Rukopis tog dela čuva se u Istanbulu, dok je manje poznato delo iz etike i prava, *Staza pravoga puta*, sačuvano u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

¹⁰ Tu se nalazila i poznata Munirijeva bašta koju Evlija opisuje na sledeći način: “U Muniri-efendijinoj bašči ima sočnih 'kumru'-kajsija koje su teške po četrdeset drama, zatim sočnih šeftelija koje su teške po stotinu drama, a ima i grožđa, šljiva, krušaka, trešanja, dinja i lubenica. Na glasu je još rumeni sok od višanja, museles i hardalija” (1957: 103).

Jahja-paša Hatibzade (Đurić-Zamolo, 1977: 73). U drugoj polovini 18. veka njen starešina bio je šejh Mehmed Hašim (po kome je tekija i dobila ime), a njega je na tom mestu docnije nasledio sin Hasan (Čehajić, 1986: 136). Radmila Tričković to zaključuje na osnovu berata iz 1793. o postavljenju šejha Seid Hasana, sina rahmetli šejha Mehmeda Hašima (Tričković, 1974: 671). S obzirom na to da je Hašim-efendija bio kadirijski šejh, logično je pretpostaviti da je i ova tekija bar u jednom periodu pripadala kadirijama. Istom redu verovatno je pripadala i Šejh Hasan-efendijina tekija koja se, prema turskom planu iz 1863, nalazila na uglu današnjih ulica Gospodar Jovanove i Rige od Fere br. 12 (Đurić-Zamolo, 1977: 73). Ta tekija se spominje u Kanličkom protokolu iz 1862, a u jednom drugom dokumentu iz 19. veka ona je ucrtana u urbanistički plan, te se nalazila u istoj liniji s Bajrakli-džamijom (Đurić-Zamolo, 1977: 72). Ovoj tekiji je pak pripadala Kalin-džamija, sa spiska džamija iz 1836. godine.

Štaviše, Čehajić i Tričković dovode šejha Hasana u vezu s tekijom koja se u 19. veku nalazila pored nestale džamije na staroj Aga-kapiji. Moguće je, naime, da je i ona, vek ranije, pripadala kadirijama. U jednoj umrlici iz 1698. spominje se i tekija kod Šehitlik džamije na Dorćolu. Docnije se tu nalazila čuvena Ali-pašina džamija, a pored nje u 19. veku i tekija šejh Ali-efendije, u bloku između ulica Visokog Stevana, Cara Uroša, Despota Đurđa i Braće Baruh (Đurić-Zamolo, 1977: 73).

Kada je reč o nakšibendijama, zna se, na osnovu jednog sudskog protokola iz 1680, da je izvesni šejh Husein ibn Muhamed, koji je i sam bio nakšibendija, sagradio tekiju u Beogradu i poverio je halifi Alija Samarkandija – šejhu Mehmed ibn šejh Isi. U tu svrhu je šejh Husein poklonio svoje imanje i dućan. Čehajić, koji daje ovaj podatak, pretpostavlja da je ta tekija bila aktivna u 17. i 18. veku, te da su se u njoj smenjivali šejhovi nakšibendijskog reda (Čehajić, 1986: 67). Nakšibendije, i danas veoma rasprostranjene u Bosni, izvodile su pored uobičajenog, glasnog (džeh-ri) i skriveni, bezglasni “zikr srca” (*kalbî*).

Ne zna se kojem tarikatu je pripadala još jedna dorćolska tekija, podignuta u bloku između Francuske, Simine, Dositejeve i Gospodar Jevremove ulice, na mestu gde se danas nalazi ambasada Holandije. Ova tekija nosi ime šejh-hafiz Mehmeda i ucrtana je na turskom planu iz 1863.

Na osnovu napred spomenutih podataka o poznatim beogradskim tekijama, sasvim je osnovano pretpostaviti da je Evlija Čelebija, inače često nepouzdan kada je reč o statistici, bio dosta precizan u svom izveštaju o 17 tekija koje su se oko 1660. godine nalazile u tom gradu.¹¹ Tu bi se, verovatno, mogle ubrojiti sve poznate tekije s kalemegdanske tvrđave, iz varoši, ali i neke s periferije Beograda. Sasvim je izvesno da su se već tada u gradu nalazile tarikatske zajednice kadirija, halvetija, nakšibendija, sadija i beктаšija. Bilo je tu, svakako, i drugih redova, ali se o njihovom prisustvu može samo posredno zaključivati. Izgleda da je u Beogradu *tasawwuf* našao pogodno tle naročito u 17. veku, kako u praktičnom delovanju raznih tarikata tako i u njihovoj naučnoj, književnoj, pravnoj i filozofskoj ostavštini.

(Ovaj tekst izvorno je publikovan na engleskom jeziku pod naslovom "Dervishes in Belgrade: The Belgrade Tekkes, Tariqas, Shaikhs" u zborniku *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*, prir. D. Đorđević et al., JUNIR, Niš, 2007)

NAVEDENA DELA

- Čelebija, Evlija (1957): *Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama I*, prev. H. Šabanović, Sarajevo: Svjetlost
- Čehajić, Džemal (1986): *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo: Grafo art
- Đurić-Zamolo, Divna (1977): *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521–1867*, Beograd: Muzej grada Beograda
- Šabanović, Hazim (1974): "Islamska prosveta i kultura", u: *Istorija Beograda 1*, Beograd: Prosveta
- Šabanović, Hazim (1973): *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo
- Thorpe, Nicholas (2006): "Tekija i turbe Gul-babe u Budimu", u knjizi: *Isa-begova tekija u Sarajevu: zbornik radova* (2006), Sarajevo: Udruženje Obnova Isa-begove tekije, str. 165–179.
- Tričković, Radmila (1974): "Promene u varoši posle 1740." u: *Istorija Beograda*, Beograd: Prosveta

---

¹¹ Čelebija, uostalom, spominje čak sedam derviških redova u još daljem Budimu 1663. godine.